

УДК 321.01

КОМУНІКАЦІЙНІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ольга Анісімович-Шевчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна, olashev@yahoo.com*

Розглянуто комунікаційні властивості особи. Проаналізовано інформаційно-комунікативну роль громадянина демократичного суспільства. Визначено відповідність українського суспільства демократичним ідеалам, цінностям.

Ключові слова: політична комунікація, демократичне суспільство, “демократія участі”, особа, громадянин, політична інформація, громадянське суспільство.

Актуальність теми. На межі третього тисячоліття в Україні виникли передумови динамічного розвитку суспільства. Події Помаранчевої революції продемонстрували прагнення української нації до змін. В основному Законі нашої держави підкреслюється, що народ України – єдине джерело влади, а його повновладдя реалізується на основі Конституції. На жаль, колишня влада не лише не враховувала цей факт, а часто просто нехтувала ним. Сьогодні проходить процес демократизації українського суспільства, права людини та свобода слова виступають певним фундаментом становлення молодого європейського держави.

Історичний досвід свідчить, що оновлення суспільного життя повинно відбуватись із активним залученням різних категорій громадян до прийняття рішень та їх втілення у життя. До цієї проблеми зверталися Аристотель, К. Апел, П. Бурд'є, М. Вебер, Е. Дюркгайм, Ю. Габермас, Ч. Кулі, Й. Масуда, Дж. Мід, С. Московічі, Т. Парсонс та інші. В українській політичній думці це питання висвітлювали В. Липинський, В. Винниченко. На жаль, у наш час комплексно цими проблемами українські науковці майже не займаються. Лише частково торкаються у своїх працях В. Матвієнко, А. Єрмоленко.

Мета статті – проаналізувати комунікативні особливості особи, громадянина, який живе у демократичному суспільстві, що, у свою чергу, дає змогу оцінити напрям розвитку українського суспільства, його відповідність демократичним ідеалам. Адже, як зазначають сучасні дослідники (Дж. Деві, Ю. Габермас, Е. Тофлер тощо), потенціал демократії залежить від спроможності суспільства забезпечити участь громадян у політичному житті за допомогою засобів комунікації.

Така проблема, на нашу думку, є багатоаспектною. Адже в контексті питання розглядаються як комунікаційні особливості індивідуума, що існує в конкретному соціумі, так і особливості демократичного суспільства, яке впливає на комунікаційні ознаки людини. Людина – це суб’єкт суспільно-історичної діяльності та культури, біосоціальна істота, жива система, що є єдністю фізичного і духовного, природного і соціального, спадкового і набутого. Вона володіє розумом, здатна абстрактно мислити.

Людина існує тільки у взаємодії з іншими та під їхнім впливом, тобто у суспільстві, і потребує постійного надходження інформації. Постійний інформаційний зв’язок із оточуючим світом є важливою умовою нормальної життєдіяльності особи. Не випадково Н. Вінер у своїх прогнозах на майбутнє зазначав, що однією із найважливіших характеристик сучасного суспільства є рівень його інформаційного забезпечення, який впливає на всі процеси суспільного розвитку. Homo sapiens – “людина розумна” – перетворюється в Homo communications – “людину комунікаційну”, для якої “дійсно жити – це означає жити, володіючи правильною інформацією”. “Людина комунікаційна – не віртуальна, а цілком реальна істота, життя якої багато в чому визначається не стільки предметно-енергетичним, скільки інформаційним обміном із навколишнім середовищем”, – зазначає далі дослідник [2, с. 14].

Необхідну інформацію людина отримує із власного досвіду (протягом життя, особистого спілкування), а також із різних джерел інформації (книг, радіо, телебачення, журналів, газет та інших джерел знаково-символічного характеру). Причому закономірністю сучасного суспільно-політичного розвитку є перевага та різке збільшення частки інформації, яка надходить із інформаційних джерел. Отже, важливим чинником існування окремої особи та суспільства є комунікація.

Поняття “комунікація” прийшло до нас через англійську мову (communication) від латинського communicare, що означає “перебувати у зв’язку, брати участь, об’єднуватися” [6, с. 125]. Слова communicate, community, communication – однокореневі. Українські відповідники – сполучатися, спілкуватися, спілка, спільнота, спілкування. Отже, ідея єдності, об’єднання, зв’язку зі спільнотою є визначальною для поняття комунікації, або спілкування. Спілкуватися – це ставати членом спільноти, тобто співпереживати, дотримуватися норм співжиття.

Політична комунікація як атрибут особливого типу людської діяльності – діяльності політичної – є особистісним проявом соціальної комунікації, і тому містить у собі як загальносоціальні, так і специфічні політичні риси. Як вдало помітив Р.-Ж. Шварценберг, політична комунікація для функціонування політичного життя суспільства є тим самим, що “кровообіг для організму людини” [11, с. 174]. Вона пов’язана з цілеспрямованою передачею та вибіркоким прийомом інформації, без якого не можливий рух політичного процесу. За своїм змістом комунікаційний процес є, в основному, обміном вербальною і невербальною інформацією між людьми.

Варто зазначити, що у політиці не вся інформація рівноцінна для людей. Зокрема, ті дані, що виробляються ними з потоку різноманітних інформацій для підготовки і прийняття необхідних рішень у сфері державної влади або виконання функцій, а також здійснення супутніх дій, називають політичною інформацією [8, с. 277].

У процесі обміну інформацією принципове значення має здатність суб’єкта осмислено приймати повідомлення (спонукальні, інформаційні, фактичні). Даний аспект суб’єктивного сприйняття, тлумачення і засвоєння інформації називається комунікацією або процесом встановлення осмислених контактів між відправником (комунікатором) і одержувачем (реципієнтом) політичної інформації. У політичному комунікаційному процесі, як правило, виділяють чотири основних елементи: відправник – особа, що генерує ідеї або збирає повідомлення та передає їх; повідомлення – політична інформація, закодована за допомогою знаків та символів; канал – засіб передачі політичної інформації; отримувач – особа, якій призначена інформація і яка сприймає та інтерпретує її.

Відправника та одержувача можуть позначати як суб’єкт і об’єкт комунікації. При взаємній комунікації вони одночасно виступають як

суб'єкти і об'єкти політичної комунікації. Комунікація передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини, визначення в іншій людині суверенної особистості, а це вже початок етичного ставлення людини до іншої людини.

За скерованістю комунікацій та співвідношенню їхніх суб'єктів і об'єктів всі комунікаційні ситуації, у яких на людину здійснюється вплив, можна поділити на три групи.

У першу групу доцільно зарахувати сукупність ситуацій міжособистісної взаємодії, тобто такі, у яких відбувається безпосереднє спілкування та обмін інформацією, як іноді називають "face to face", а також опосередковано із використанням інших засобів комунікації (телефон, пошта, телеграф, факсимільний зв'язок). У цих ситуаціях особа виступає одночасно і суб'єктом і об'єктом комунікації, здійснюється двосторонній комунікаційний процес.

До другої групи належать комунікаційні ситуації, які визначаються місцем людини у певній спільноті, на яку має безпосередній інформаційно-психологічний вплив певний комунікатор – особа або група (оратор, президія тощо). Такі ситуації можна позначити як контакт-комунікаційні. У них здійснюється в основному одностороння безпосередня комунікація: "комунікатор – спільнота людей". Наприклад, ситуація проведення зібрання, зборів, мітингів та інших заходів.

У наступну групу можна об'єднати ситуації, у яких на особу впливають засоби масової комунікації. У цих ситуаціях здійснюється одностороння опосередкована комунікація за принципом "засіб масової комунікації – особа (аудиторія)". Їх можна позначити як мас-комунікаційні ситуації. Це, наприклад, ситуації перегляду телепередач, прослуховування радіопрограм, читання газет, журналів, інших видань, взаємодія із різноманітними інформаційними системами і т. д. У літературі з комунікативістики, зазвичай, виділяють три основні способи передачі політичної інформації: через засоби масової інформації (друковані: преса, книги, плакати і т. д.; електронні: радіо, телебачення, Internet); організації (комунікативні можливості різноманітних організацій, рухів, груп інтересів і т. д.); неформальні контакти (використання особистісних зв'язків).

Одержання належної інформації стає специфічною метою будь-яких суб'єктів, що діють у політиці й зацікавлені у впливі на владу. Адже інформація є механізмом, що забезпечує цілеспрямовані дії

суб'єктів, а її нагромадження дає змогу здійснювати корекції поведінки суб'єктів та інститутів влади. У той же час, інформація, не знаходячи виходу в практичних діях людей, підриває їхній політичний статус та відповідні традиції. Якими є люди, що зайняті політичною діяльністю у різних сферах політичної системи, наскільки вміло й активно вони виконують ті чи інші політичні ролі, такою і є політика у даному суспільстві.

Багато людей, які ставляться до політики зневажливо, вважають її брудною справою. Проте це зовсім не означає, що такі люди стоять поза політикою. Не цікавлячись нею, не виступаючи її суб'єктом, вони за будь-яких умов залишаються об'єктом політики, зазнають впливу політичних інститутів: держави, політичних партій, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації та осіб, які їх представляють.

Український науковець В. Владимиров, досліджуючи питання комунікації та спілкування (вони вже понад дві тисячі років залишаються невіршеними), зазначав, що в їх основі лежить проблема "суб'єкт-об'єктних чи інтерсуб'єктних відносин між людьми. ...Перша спроба знайти відповідь на цю проблему породжує запитання: в якому суспільстві? У тоталітарному? Там є лише один суб'єкт – цар, вождь, фюрер, генсек, загалом – диктатор. Саме він диктує іншим, які є його об'єктами. Тут спілкування немає, воно не потрібне тому, хто диктує. У демократичному? Тут, навпаки, пересічний громадянин – суб'єкт і нізащо не згодиться на роль об'єкта" [3, с. 58].

Коли людина, зі своїми індивідуально вираженими й соціально зумовленими рисами, досягає самоусвідомлення, розуміння своїх соціальних функцій, усвідомлення себе як суб'єкта історичного процесу, тоді вона стає особистістю. Саме особистість є носієм політичних уявлень, орієнтирів, настанов і навичок політичної діяльності.

Людина реалізує себе в політичному житті як громадянин, політичний діяч, політичний лідер і виступає носієм політичних прав і обов'язків. До цієї проблеми звертався М. Вебер, Дж. Алмонд, А. Боднар. Зокрема, польський дослідник А. Боднар поділяв громадян за рівнями суб'єктності: 1) громадянин, який не впливає на політику (має статус виключно предмета політики); 2) громадянин, що перебуває в громадських організаціях (рядовий член організації); 3) громадянин, що цілеспрямовано, за власною волею залучений до політичного життя

(максимальний ступінь його участі визначається співвідношенням між інтересами, прагненнями, можливостями, зумовленими суспільним значенням організації, і тією конкретною роллю, яку він у ній відіграє); 4) громадський політичний діяч; 5) професійний політик (для нього політична діяльність є не тільки особлива професійна праця, джерело існування, одне із головних занять, а й зміст життя); 6) політичний лідер (сприймається як авторитет, остання інстанція) [9, с. 98].

Політичний вплив кожного з них беззаперечний, хоча за обсягом та силою він неоднаковий. Наприклад, політична влада може використовуватися особистостями в егоїстичних цілях, як втілення індивідуального політичного інтересу. У другій половині XX ст. до такого типу політичних діячів належали Й. Сталін і А. Гітлер, Н. Чаушеску і Пол Пот, Мао Цзедун тощо.

Головне, що впливає з наведеної системи рівнів залучення до політики, це той факт, що знаходження людини на будь-якому рівні потребує від індивіда як різних політичних якостей, так і різного рівня підготовки. Зокрема, активне залучення особи в політичний процес потребує певних передумов (матеріальних, соціально-культурних та політико-правових). Крім того, політична участь особи, ту чи іншу форму цієї участі обумовлюють і політична система, і соціальне середовище, і політичні й неpolітичні чинники процесу політичної соціалізації.

Отже, особистість бере безпосередню або опосередковану участь у політиці. Особиста участь здійснюється через форми прямої демократії: референдуми, вибори, збори тощо. Представницькі форми демократії – парламент, місцеві органи влади, представницькі органи партійних та інших громадських організацій – забезпечують опосередковану діяльність особистості в політичній сфері. У цих органах власне політичну діяльність здійснюють особистості – політичні діячі, політичні лідери, політичні керівники.

При характеристиці політичної комунікації часто використовують комунікаційні рівні поширення політичної інформації. Важливо зазначити, що у демократичному суспільстві політична комунікація є сукупністю різноскерованих повідомлень, обмін інформацією (повідомленнями), в якій відбувається між різними членами громадянського суспільства (на горизонтальному рівні) та між членами суспільства таправлячою елітою (у вертикальній площині) за допомогою зворотного

зв'язку. Саме наявність такого зв'язку свідчить про те, що суспільство – демократичне.

Зважаючи на це, можемо стверджувати, що інформаційно-комунікативні процеси, які відбуваються у демократичному суспільстві, є різносторонніми й багатофункціональними. А важливою рисою демократичного суспільства є можливість громадян брати реальну активну участь в управлінні, у вирішенні державних і громадських справ. Суспільство не може бути демократичним, якщо його громадяни позбавлені таких можливостей. “Сучасна політична демократія є такою системою правління, при якій владні структури відповідають перед громадянами за свої дії у суспільній (public) сфері, а громадяни реалізують свої інтереси через конкуренцію і взаємодію своїх виборних представників” [12, с. 97].

Взаємодія завжди була головною рисою демократії. Політичні діячі повинні добровільно приймати колективні рішення, обов'язкові для політичної системи в цілому. Вони мають співпрацювати, щоб змагатися. Повинні бути здатними діяти колективно за допомогою партій, асоціацій та рухів, аби обирати кандидатів, виробляти бажані напрямки дій, звертатися до влади та впливати на політику.

З появою громадянина як самостійного суб'єкта, що усвідомлює себе індивідуальним членом суспільства, наділеним певним комплексом прав і свобод, і в той же час несе відповідальність перед суспільством, можна говорити й про розвиток громадянського суспільства в Україні (сфери спонтанного самовияву вільних індивідів і асоціацій громадян, які добровільно сформувалися і захищені законом від прямого втручання і добровільної регламентації з боку органів державної влади). “Носії різноманітних соціальних статусів та інтересів, залишаючись незалежними від держави (а можливо, і від партій), не тільки обмежують свавілля влади, але й можуть сприяти формуванню нового, кращого типу громадян – більш інформованого, більш соціального за складом своєї свідомості, готового на жертви заради загального блага” [12, с. 100–101]. На основі інститутів громадянського суспільства формуються різноманітні об'єднання: благодійні фонди, клуби за інтересами тощо. “В ідеалі громадянське суспільство створює проміжний рівень управління між індивідом і державою. Воно здатне розв'язувати конфлікти і контролювати поведінку громадян, не звертаючись до механізмів суспільного (public) примусу” [12, с. 101].

Відомий дослідник Ю. Габермас, втілюючи ідеї громадянського суспільства у своїй концепції, зазначав, що саме у межах суспільної сфери відбуваються раціональні дебати та дискусії, за допомогою яких реалізується участь громадян у політичному житті [4, с. 318]. Отже, ідея суспільної сфери як неодмінної риси демократичного суспільства, пов'язана із поняттями суспільних інтересів, адекватної інформації та свідомої дискусії.

Хоча представники деяких наукових шкіл вважають історичну оцінку Ю. Габермаса суспільної сфери, що існувала у давні часи, неточною та ідеалізованою, попри все ця концепція залишається центральною темою й навіть “нормативним ідеалом” під час дискусій стосовно ролі ЗМІ як суспільного форуму для раціональної комунікації і демократичних дискусій. Як зазначають американські дослідники: “Ідея суспільної сфери і сьогодні зберігає певну цінність як своєрідний критичний орієнтир; вона змушує звертати увагу, наприклад, на важливість сфери соціальної комунікації, яку не спроможні цілковито контролювати ні держава, ні великі комерційні організації” [5].

Беручи до уваги деякі теорії, зокрема Ю. Габермаса, суспільний простір, де формується громадська думка, набуває значної ваги. Вона стає постійно діючим фактором управління, за допомогою якого визначається політична позиція спільностей, даються поради щодо пошуку оптимальних політичних дій, приймаються рішення з тих або інших питань, регулюється поведінка індивідів, спільностей тощо. Основними каналами вияву громадської думки є не лише проведення референдумів, опитувань населення, зборів, маніфестацій, всенародних обговорень, а й функціонування громадських ЗМІ, зокрема преси, телебачення).

Не випадково, на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні важливу увагу приділяють створенню громадського телебачення. На ньому, наприклад, громадяни (незалежно від держави чи власників телеканалів) змогли б висловити свій погляд чи на основі раціональної аргументації вирішити, яким вони хочуть бачити шлях розвитку суспільства. Засоби масової комунікації сприяють цьому процесу за допомогою забезпечення простору для суспільних дебатів і представлення інтересів окремих громадян через громадську думку. Адже, у цілому, формування громадської думки як політичного механізму презентації соціальних інтересів є результатом розвитку демок-

ратії. На жаль, питання громадського телебачення в Україні є лише предметом обговорення.

На нашу думку, така проблема є надзвичайно актуальною, адже у розвинутому (відкритому) демократичному суспільстві за допомогою засобів комунікації між громадянами, владою чи елітою відбувається вільний обмін інформацією, ідеями. А для сучасного суспільства характерним є діалог різних політичних сил з опорою на формування громадської думки. Через ЗМІ також здійснюються різні форми громадського контролю за діями влади, що, у свою чергу, забезпечує зворотній зв'язок та стабілізує саму політичну систему.

Демократичність суспільства залежить не стільки від того, яка частина населення реально бере участь у формуванні громадської думки, скільки від того, які взаємовідносини існують всередині політично активної частини населення і яке її ставлення до решти людей. Вплив виборців виявляється в тому, що завдяки їм у періоди між виборами має значення думка всього електорату, зокрема й політично пасивної маси. Якщо такий вплив існує, то це означає, що громадська думка стала дієвим, постійно функціонуючим елементом політичної системи.

Сьогодні на розвиток українського суспільства впливають і зовнішні, глобальні фактори, якими не слід нехтувати. Як зазначає всесвітньовідомий дослідник сучасності Е. Тофлер: "... народжується нова цивілізація, де комунікаційний зв'язок створює всі умови для повного життєзабезпечення людини" [10, с. 6]. Зростання ролі знань і технологій у житті соціуму найрадикальнішим чином змінює не лише способи створення громадських багатств, а й якісно оновлює методи політичної взаємодії людей, а також способи управління ними і суспільством. Символами "Третьої хвилі" виступає "цілісність, індивідуальність і чиста, людська технологія" [10, с. 5]. При цьому автор трилогії приходить до висновку, що "ми є лицем до лиця із останнім зсувом у політичній владі. Ми можемо перебудувати демократію, зробивши її відповідною ХХІ ст., або ж потрапити у середньовіччя, у нові Темні віки. Перший шлях пов'язаний із зсувом влади від держави до індивіда. Інший шлях загрожує перетворити індивіда в нуль" [10, с. 451]. Це у 1966 р. передбачав японський вчений Й. Масуда, пропонуючи вагому роль надати "демократії участі" [7], яка ґрунтувалася б на шістьох принципах: 1) всі громадяни, або, принаймні, їх більша кількість, повинні брати участь у прийнятті рішень; 2) "дух синергії" (the spirit of synergy) та

взаємодопомоги має пронизати всю систему (тобто, при розв'язанні сильної проблеми кожна особистість співпрацює і діє, керуючись власним поглядом; 3) вся інформація, що стосується справ, має бути доступною для народу; 4) всі отримані громадянами здобутки і понесені ними жертви мають бути рівномірно розподілені між ними; 5) вирішення питання має відбуватися шляхом переконування та узгодження; 6) після прийняття рішень всі громадяни братимуть участь у його реалізації [7].

Отже, суспільство можна вважати демократичним тоді, коли його громадяни мають реальну можливість брати участь у керівництві державою, прийнятті важливих політичних рішень. У демократичному суспільстві кожен громадянин має гарантоване законом право не тільки знати про все, що відбувається, а й брати (активну) участь в управлінні і прийнятті важливих рішень. При цьому значна інформаційно-скеровуюча роль належить засобам політичної комунікації. Вони виступають не лише смисловим аспектом взаємодії суб'єктів шляхом обміну інформації в процесі боротьби за владу, а й за її здійснення та ефективного функціонування всіх інститутів суспільства. “Створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне отримання, поширення та використання інформації як найважливішої умови демократичного розвитку, покращення взаємодії населення з органами влади” [1, с. 19].

Особливо важливими для розвитку українського суспільства є скерованість політико-комунікаційних процесів на діалог і досягнення взаєморозуміння. Створюючи сприятливі умови для розкриття творчого потенціалу громадян і подолання їх соціальної інертності, українське суспільство зможе одержати могутній імпульс саморозвитку.

На нашу думку, поведінка української влади (особливо ситуація після Президентських виборів 2004 р.) нерозривно пов'язана з попередніми з'ясуваннями інформаційних потреб людини та її інформування, що в кінцевому результаті спрямоване на усвідомлений вибір нею лінії політичної поведінки: присутність зворотного зв'язку, відкритий діалог, чесне інформування політичними суб'єктами їхніх контрагентів про свої цілі й завдання – це прийоми, які використовуються переважно в країнах з добре розвинутими демократичними традиціями, або, наприклад, у країнах, де до влади щойно прийшли опозиційні сили, змушені спочатку значною мірою опиратися на моральні стимули со-

ціальної поведінки населення і проводити більш відкриту політику, ніж їхні попередники.

Адже українське суспільство та кожний його громадянин зокрема повинні розвиватися в дусі демократичних традицій, цінностей та ідеалів. При цьому враховувати те, що у сучасному демократичному суспільстві на перший план виходять знання та інформація, а головною засадою є освічене громадянство, якому властиве розвинуте почуття власної гідності, знання своїх прав та обов'язків, узгодження і вміння їх дотримуватися.

-
1. *Вершинин М.* Политическая коммуникация в информационном обществе. – СПб.: Изд-во В.А. Михайлова, 2001. – 253 с.
 2. *Винер Н.* Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине. – М.: Наука, 1983. – 343 с.
 3. *Владимиров В.* Інформування, комунікація, спілкування: відмінне й спільне у просторі масового розуміння // Наукові записки Інституту журналістики. – 2001. – Т.3. – С. 58–64.
 4. *Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії “громадянське суспільство”. – Львів, 2000. – 318 с.
 5. *Кетлін Крос та Роберт А. Гакет.* Політичні комунікації та новинні засоби масової інформації у демократичних країнах: конкуруючі підходи // http://soc-gw.univ.kiev.ua/DEM_EDU/LIBRARY
 6. *Литвинов В.* Латинсько-український словник: 10 тис. найуживаніших латинських слів з максимальним відтворенням їхніх значень українською мовою. – К.: Українські пропілеї, 1998. – 712 с.
 7. *Масуда Й.* Комп'ютопія // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 6. – С. 36–50.
 8. *Обушиний М. І., Коваленко А. А., Ткач О. І.* Політологія: Довідник. – К.: Вид-во “Довіра”, 2004. – 599 с.
 9. *Основы политологии (наука о политике).* – К., 1991. – 144 с.
 10. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти: знание, богатство и сила на пороге XXI века. – М.: Изд-во “АСТ”, 2002. – 669 с.
 11. *Шварценберг Р.-Ж.* Политическая социология. – М., 1992. – 157 с.

12. Шмідтер Філіп К. і Карл Террі Лінн. Що таке демократія... а що – ні // Глобальне відродження демократії. – Львів: Ахілл, 2004. – С. 96–109.

THE COMMUNICATION PECULIARITY OF A PERSON IN THE DEMOCRATIC SOCIETY

Ol'ga Anisimovych-Shevchuk

*Ivan Franko National University of L'viv, Universytets'ka Str. 1,
L'viv, 79000, Ukraine, olashev@yahoo.com*

The communicative peculiarity of a person is considered. The informative-communicative role of a citizen in the democratic society is analysed. In accordance with the democratic ideals, values in Ukrainian society are defined.

Key words: Political communication, democratic society, “participatory democracy”, person, citizen, political information, civil society.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2006

Прийнята до друку 24.04.2006